

УДК 811.161

О.М. ТУРЧАК,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри політології, соціології та гуманітарних наук
Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*

ОСОБЛИВОСТІ СЛОВОТВОРУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті дається загальна характеристика поняття «термін», його новітня інтерпретація на рівні сучасних мовознавчих поглядів. Крім того, увага приділяється характеристиці найбільш продуктивних способів словотвору термінологічної лексики. Детально аналізується один із морфологічних способів словотвору, а саме суфіксальний спосіб утворення економічних терміноодиниць. З'ясовано, що економічні терміни утворюються переважно за зразками продуктивних словотвірних моделей, інколи з порушенням законів системної продуктивності словотвірних типів. Частина термінів утворена за зразком непродуктивних або малопродуктивних типів.

Ключові слова: термін, економічний термін, спосіб словотвору, морфологічний спосіб словотвору, суфіксальний спосіб словотвору, суфіксація, суфікс.

Економіка на сьогодні є найбільш важливою сферою в розвитку суспільства, оскільки «вона віддзеркалює рівень, особливості розвитку цивілізації того чи іншого суспільства в ту чи іншу епоху» [8]. Економіка тісно пов'язана з різними галузями науки, техніки, політики, культури тощо. Вагомими для економічних відносин є й мовні контакти та лінгвістичні дослідження, оскільки суспільні відносини розширюються, глобалізуються та інтернаціоналізуються. Як відомо, інтернаціоналізація сприяє зростанню ролі термінів у різних сферах спілкування, що вимагає поглибленого вивчення наукових понять, зокрема утворення нових термінів та аналіз запозичених.

Останнім часом термін перебуває в активній стадії дослідження. Це пов'язано зі стрімким розвитком науки й техніки, для яких термін є рушійною силою, джерелом отримання інформації та основним структурним компонентом наукового тексту. Крім того, термін виконує низку функцій, таких як інформативна, пізнавальна, комунікативна та функція накопичення професійних знань. Економічна термінологія на сьогодні є важливим і досить великим шаром лексики будь-якої мови, що пояснюється вагомістю економіки в сучасних ринкових умовах. Усе це зумовлює активізацію дериваційних процесів у галузі економічної лексики.

Актуальність дослідження пояснюється потребою узагальнення словотвірних особливостей економічної термінології на сучасному рівні її розвитку. Незважаючи на підвищений інтерес мовознавців до вивчення економічної лексики, її словотвірний аспект на сьогодні повністю не досліджений і потребує подальшого розгляду.

Мета статті – проаналізувати структуру та способи словотвору термінологічних лексем сучасної економічної галузі, оскільки словотвірні процеси допомагають з'ясувати закономірності утворення нових терміноодиниць.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- дати огляд мовознавчих праць та досліджень щодо вивчення понять «термін», «економічна лексика», «спосіб словотвору» тощо;
- виявити найбільш продуктивні способи та засоби словотвору економічної термінології.

Об'єктом дослідження є економічна лексика та способи її словотвору.

Термін неодноразово вивчався як вітчизняними, так і зарубіжними мовознавцями. Увага приділялася різним аспектам. Зокрема досліджувалося його походження, основні властивості, загальна характеристика. Вивчалися й різні аспекти економічної термінології та її підсистем, встановлювалися особливості термінологізації загальнонавчальної лексики тощо. Цим питанням присвятили свою увагу Л.Й. Бондарчук [3], А.В. Грицьків [6], О.І. Дуда [7], О.М. Лотка [11]. Незважаючи на розбіжність думок щодо природи терміна, усі мовознавці сходилися на єдиній думці, що термін характеризується однозначністю, стилістичною нейтральністю, чітким визначенням, системністю та відсутністю синонімів [15; 16; 17; 20; 21]. Щоправда, поняття синонімії термінів, зокрема в межах певної терміносистеми, на сьогодні є спірним, оскільки повністю уникнути синонімії неможливо. Раніше явище синонімії в термінології розглядалося як її негативна риса, зараз, на думку О. Мартиняк, воно сприймається на рівні синонімії в мові взагалі, тобто для найточнішого висловлення інформації чи поняття та для уникнення повторів [12]. Крім того, виникнення синонімів у межах терміносистеми можна пояснити одночасним уживанням як власних термінологічних назв, так і запозичених, а також паралельним використанням словотвірних варіантів одного терміна.

Термін може вступати в омонімічні відношення, тобто одне й те саме слово може бути терміном у різних галузях знань. На відміну від загальнонавчаного слова, кожен термін пов'язаний з певною науковою концепцією й синтезує результати наукових досліджень. Терміном може бути будь-яке слово, що має чітке визначення та понятійну сферу.

Є безліч визначень термінів і термінологічних словосполучень. Переважно терміном називають слово або словосполучення, яке позначає наукове поняття окремої галузі знань. У «Словнику лінгвістичних термінів» Є.В. Кротевича та Н.С. Родзевича термін характеризується як «чітко окреслене поняття з будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва і відрізняється від звичайного слова чи словосполучення точністю семантичних меж» [10, с. 194]. Щоправда, останнім часом мовознавці надають перевагу іншому визначенню терміна й більш прийнятним вважають таке: термін – це слово або словосполучення, одне або декілька значень якого є спеціальними. Таке розуміння терміна ґрунтується на полісемії та передбачає, що слово в одному зі своїх значень належить літературній нормі, а в іншому одній або кільком терміносистемам [13]. Е.Ф. Скороходько, навпаки, визначає термін як слово чи стійке словосполучення, що є членом такої лексико-семантичної системи, яка репрезентує певну фахову систему понять. Таке визначення не включає до складу термінів загальнонаукові лексеми [18].

Отже, як бачимо, єдиного визначення терміна на сьогодні в мовознавчій науці немає, тому цей аспект має свою актуальність. Ми приєднуємося до думки, що «термін – це слово або словосполучення, яке виражає чітко окреслене поняття з певної галузі науки, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя» [4, с. 306].

Наше дослідження спрямоване на виявлення словотвірних особливостей економічної термінології, оскільки розуміння словотвірних процесів допомагає збагнути закономірності утворення нових лексичних одиниць. Словотвірний аналіз економічної терміносистеми ускладнюється тим, що в сучасній лінгвістиці немає загальноприйнятого визначення способу словотвору. Зазвичай виділяють чотири способи словотвору: морфологічний, морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний та лексико-семантичний.

Морфологічний спосіб словотвору – це утворення слова за допомогою афіксів, які приєднуються до твірної основи.

Морфолого-синтаксичний – це поява нового слова внаслідок переходу слів із однієї частини мови до іншої.

Лексико-синтаксичний – це виникнення нового слова внаслідок об'єднання двох або більше слів.

Лексико-семантичний – утворення нового слова внаслідок зміни значення вже наявного слова.

Найбільш активним способом словотвору є морфологічний, бо саме основи та афікси несуть основне словотвірне навантаження [2]. Т.І. Панько пояснює це тим, що «в морфологічній структурі слова-терміна, утвореного шляхом афіксації, органічно закладені основи структурної систематизації, які мають першочергове значення для термінології»

[14, с. 121]. Афіксальний спосіб словотвору був завжди в центрі уваги дослідників, адже завдяки йому найчіткіше простежуються зміни в семантиці слова, пов'язані з додаванням до похідної основи так званих формальних показників – суфіксів та префіксів.

В економічній термінології суфіксальний, префіксальний та префіксально-суфіксальний способи творення спеціальних термінів набули різного поширення. Ми приділимо увагу виключно суфіксальному способу словотвору економічних термінів-іменників, його найбільш характерним моментам.

Найбільш продуктивно проявляють себе суфікси **-ацій-, -изацій-**. Саме суспільно-політичні та економічні перетворення, що відбулися у світі протягом 90-х років ХХ ст., спряли активізації термінів з цими суфіксами, що мають значення процесуальної ознаки та називають опредметнені дії, процеси, явища тощо: **акцептація, синдикація, валоризація, ваучеризація, доларизація, конвертація, інвентаризація, приватизація, монетизація, монополізація, реалізація** тощо. Щодо цих суфіксів залишається невирішеною така проблема: слова, у яких з'являється один із цих суфіксів, є мотивованими чи немотивованими, тобто неможливо з упевненістю довести, запозичувалися ці слова повністю чи виникли шляхом словотвору. Крім того, залишається спірним питання, від якої частини мови утворені подібні слова. Варто зазначити, що в мовознавчій літературі слова із суфіксами **-изацій-, -ізацій-** переважно розглядаються як віддієслівні іменники. Але наскільки подібні утворення є віддієслівними, до цього часу залишається дискусійним питанням, оскільки терміни на кшталт **ваучеризація, монетизація, доларизація** тощо дають підставу висунути інше твердження – слова із суфіксами **-изацій-, -ізацій-** можуть утворюватися від іменникових основ. У лінгвістиці це явище називається черезступеневим творенням на основі імен. У таких випадках дія відбувається безвідносно до діяча, тому й не потребує дієслівного оформлення [5, с. 10]. Отже, терміни із суфіксами **-изацій-, -ізацій-** варто розглядати як паралельні утворення від спільної іменниково-дієслівної основи, загальне значення яких – процес наділення певною властивістю або ознакою, названою твірною основою.

Зростання активності іншомовних афіксальних морфем в економічній термінології, на думку О. Стишова, – це вияв того, «що в дериваційних процесах аналізованого періоду досить помітною є тенденція до європеїзації, чи, за іншою термінологією, до інтернаціоналізації словотвірних типів» [19, с. 132].

Суфікс **-ник** не менш помітний формант в економічній термінології: **платник, позичальник, боржник, показник, приватник, виробник, підрядник, постачальник, власник, посередник, замовник, засновник** тощо. Значення суфікса **-ник** – особа, пов'язана із зазначеною в основі діяльністю, професією, знаряддям або матеріалом праці; особа за властивістю або ознакою, які визначають її ставлення до предмета чи заняття.

Інші суфікси представлені теж досить активно. Серед них **-ор-, -ер-: франчайзер, андеррайтер, аквізитор, акціонер, аудитор, бартер, брокер, дебітор, депозитор, дефлятор** тощо. Терміни з такими суфіксами переважно позначають особу, яка виконує певну дію, рідше окремих процес.

Не слід випускати з уваги суфікси **-інг, -инг: брендинг, рекрутинг, демпінг, маркетинг, холдинг, лізинг** тощо. Цікавим є той факт, що компоненти **-інг, -инг** ще не сформувалися як повноцінні суфікси, через те що слова, у яких вони використовуються як словотвірні елементи, не мають словотворчої структури. С.Ю. Адліванкін вважає, що «словотвірний афікс сам по собі не може бути вичленований із запозичених слів, якщо в ньому не вичленувана словотвірна основа, не лише формально, а й семантично» [1, с. 53]. У мовознавчій науці слова з твірними елементами **-инг, -інг** кваліфікуються як «слова з інговим елементом». Т.Ф. Єфремова цей структурний елемент характеризує як нерегулярну словотвірну одиницю, що виділяється в іменникові чоловічого роду, який позначає дію за дієсловом, названим мотивуючим словом [9].

Менш активними у вжитку серед термінологічних утворень є суфікси **-ств(о), -цтв(о)** зі значенням: абстрактна ознака, яка характеризується тим, що названо мотивуючим прикметником; властивість або заняття особи, названої мотивуючим іменником; діяльність або дія, що характеризуються ознакою, названою мотивуючим словом, тощо: **підприємництво, банкрутство, грюндерство, казначейство, кейнсіанство, мальтузіанство, виробництво** тощо.

Суфікс **-ість** утворює термінологічні іменники зі значенням абстрактної ознаки або стану: **вартість, збитковість, гнучкість, заборгованість, конвертованість, оборотність** тощо.

Серед суфіксів, які слугують для творення економічних термінів, є й низка маловживаних. Серед них **-іст, -изм, -тель**: **держатель, довіритель, поручитель, аукціоніст, консумеризм, монополізм** тощо.

Отже, економічні терміноодиниці утворюються переважно за зразками продуктивних словотвірних моделей, інколи з порушенням законів системної продуктивності словотвірних типів. Частина термінів утворена за зразком непродуктивних або малопродуктивних типів. Саме завдяки конкретним словотвірним моделям можливе створення нових економічних термінів за наявними в мові зразками, що забезпечує передбачуваність їхньої структурно-семантичної організації. А це досить важливо для термінології взагалі, і зокрема економічної, оскільки свідчить про яскраво виражений системний характер термінологічного словника.

Список використаних джерел

1. Адливанкин С.Ю. К вопросу о явлении заимствования в области словообразования / С.Ю. Адливанкин // Вопросы русского и славянского языкознания: ученые записки Пермского университета. – 1965. – Т. 137. – Вып. 1. – С. 99–106.
2. Азарова Л.Є. Складання як один із способів словотвору: монографія / Л.Є. Азарова, Н.Й. П'яст. – Вінниця: УНІВЕРСУМ-Вінниця, 2005. – 123 с.
3. Бондарчук Л.Й. Лексико-семантична трансформація англо-українського перекладу фахової лексики з економіки [Електронний ресурс] / Л.Й. Бондарчук. – Режим доступу: <https://www.researchgate.net/.../29539360> (Останнє звернення 31.10.2016).
4. Ганич Д.І. Словник лінгвістичних термінів / Д.І. Ганич, І.С. Олійник. – К.: Вища школа, 1985. – 360 с.
5. Горпинич В.О. Українська словотвірна дериватологія / В.О. Горпинич. – Дніпропетровськ: Видавництво ДНУ, 1998. – 190 с.
6. Грицьків А.В. Міжсистемна взаємодія як чинник термінотворення (на прикладі англомовних фінансових термінів) [Електронний ресурс]: автореф. дис. ... канд. філол. наук / А.В. Грицьків. – Львів, 2004. – 20 с. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64 (Останнє звернення 31.10.2016).
7. Дуда О.І. Процеси термінологізації в сучасній англійській мові (на матеріалі літератури з кредитно-банківської справи) [Електронний ресурс]: автореф. дис. ... канд. філол. наук / О.І. Дуда. – К., 2001. – 19 с. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64 (Останнє звернення 31.10.2016).
8. Економічна соціологія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pidruchniki.com/.../ekonomichna_sotsiologiya (Останнє звернення 31.10.2016).
9. Ефремова Т.Ф. Толковый словарь словообразовательных единиц русского языка / Т.Ф. Ефремова. – М.: Русский язык, 1996. – 639 с.
10. Кротевич Є.В. Словник лінгвістичних термінів / Є.В. Кротевич, Н.С. Родзевич. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1957. – 235 с.
11. Лотка О.М. Англомова термінологія фінансово-економічних взаємин [Електронний ресурс]: автореф. дис. ... канд. філол. наук / О.М. Лотка. – К., 2000. – 20 с. – Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64 (Останнє звернення 31.10.2016).
12. Мартиняк О. Явище синонімії у термінологічній лексиці / О. Мартиняк // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». – 2008. – № 620. – С. 100–103.
13. Медвідь М.В. Термін як елемент сучасної термінологічної системи [Електронний ресурс] / М.В. Медвідь, О.Б. Домбровська. – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/> (Останнє звернення 31.10.2016).
14. Панько Т.І. Від терміна до системи: Становлення марксистсько-ленінської політекономічної термінології у східнослов'янських мовах / Т.І. Панько // Львів: Вища школа, 1979. – 148 с.
15. Пілецька Н. Українська термінологія як об'єкт дослідження / Н. Пілецька // Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Серія «Проблеми української термінології». – 2008. – № 620. – С. 175–182.

16. Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А. Реформатский. – М.: АспектПресс, 1996. – 536 с.
17. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
18. Скороходько Е.Ф. Термін у науковому тексті / Е.Ф. Скороходько. – К.: Логос, 2006. – 99 с.
19. Стишов О.А. Українська лексика кінця ХХ століття (на матеріалі засобів масової інформації) / О.А. Стишов. – К.: КНЛУ, 2003. – 388 с.
20. Суперанская А.В. Общая терминология: Вопросы теории / А.В. Суперанская, Н.В. Подольская, Н.В. Васильева. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 248 с.
21. Чорновол Г.В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань): автореф. дис. ... канд. філол. наук / Г.В. Чорновол. – К., 2004. – 23 с.

References

1. Adlivankin, S.Ju. *K voprosu o javlenii zaimstvovanija v oblasti slovoobrazovanija* [To a question about the phenomenon of borrowing in the field of word formation]. *Voprosy russkogo i slavjanskogo jazykoznanija, Uchenye zapiski Permskogo universiteta* [Questions of Russian and Slavic linguistics, Scientists Perm University notes], 1965, vol. 137, issue 1, pp. 99-106.
2. Azarova, L.Ye. *Skladannja jak odin iz sposobiv slovtvoru* [Drawing as a way of derivation]. Vinnicja, UNIVERSUM-Vinnicja Publ., 2005, 123 p.
3. Bondarchuk, L.J. *Leksiko-semantichni transformacii anglo-ukraïns'kogo perekladu fahovoi leksiki z ekonomiki* [Lexico-semantic transformation English-Ukrainian translation of professional vocabulary of economics]. Available at: <https://www.researchgate.net/.../29539360> (Accessed 31 October 2016).
4. Ganich, D.I., Olijnik, I.S. *Slovník lingvistichnih terminiv* [Glossary of linguistic terms]. Kyiv, Vishha shkola Publ., 1985, 360 p.
5. Gorpinich, V.O. *Ukrains'ka slovtvirna* [Ukrainian derivational derivatology]. Dnipropetrovs'k, DNU Publ., 1998, 190 p.
6. Gric'kiv, A.V. *Mizhsistemna vzaemodija jak chinnik terminotvorennja (na prikladi anglo-movnih finansovih terminiv)*. Avtoref. dis. kand. filol. nauk [Intersystem interaction as a factor of terminology (for example, English financial terms). Extended abstract of cand. philol. sci. diss.]. L'viv, 2004, 20 p. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64 (Accessed 31 October 2016).
7. Duda, O.I. *Procesi terminologizacii v suchasnij anglijs'kij movi (na materiali literaturi z kreditno-bankivs'koi spravi)*. Avtoref. dis. kand. filol. nauk [Terminologization processes in modern English (based on the literature on credit and banking). Extended abstract of cand. philol. sci. diss.]. Kyiv, 2001, 19 p. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64 (Accessed 31 October 2016).
8. *Ekonomichna sociologija* [Economic sociology]. Available at: http://www.pidruchniki.com/.../ekonomichna_sotsiologiya (Accessed 31 October 2016).
9. Efremova, T.F. *Tolkovyj slovar' slovoobrazovatel'nyh edinic russkogo jazyka* [Explanatory Dictionary of the Russian language word-forming units]. Moscow, Russkij jazyk Publ., 1996, 639 p.
10. Krotevich, E.V., Rodzevich, N.S. *Slovník lingvistichnih terminiv* [Glossary of linguistic terms]. Kyiv, Vid-vo Akademii nauk URSS Publ., 1957, 235 p.
11. Lotka, O.M. *Anglomovna terminologija finansovo-ekonomichnih vzaemin*. Avtoref. dis. kand. filol. nauk [English terminology of financial and economic relations. Extended abstract of cand. philol. sci. diss.]. Kyiv, 2000, 20 p. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64 (Accessed 31 October 2016).
12. Martinjak, O. *Javishhe sinonimii u terminologichnij leksici* [The phenomenon of synonyms terminological vocabulary]. *Visnik Nacional'nogo universitetu "L'vivs'ka politehnika", Serija "Problemi ukrains'koi terminologii"* [Proceedings of the National University "Lviv Polytechnic", Ed. "Problems of Ukrainian terminology"], 2008, no. 620, pp. 100-103.

13. Medvid`, M.V., Dombrovs`ka, O.B. *Termin jak element suchasnoi terminologichnoi sistemi* [The term as part of the modern terminology]. Available at: <http://elibrary.nubip.edu.ua/> (Accessed 31 July 2016).
14. Pan`ko, T.I. *Vid termina do sistemi: Stanovlennja marksists`ko-lenins`koi politekonomichnoi terminologii u shidnoslov`jans`kih movah* [On the timing system: Formation of Marxist-Leninist political economy in terms of Eastern languages]. L`viv, Vyscha shkola Publ., 1979, 148 p.
15. Pilec`ka, N. *Ukrains`ka terminologija jak ob`ekt doslidzhennja* [Ukrainian terminology as an object of study]. *Visnik Nacional`nogo universitetu "L`vivs`ka politehnika". Ser. "Problemi ukrains`koi terminologii"* [Proceedings of the National University "Lviv Polytechnic". Ed. "Problems of Ukrainian terminology"], 2008, no. 620, pp. 175-182.
16. Reformatskij, A.A. *Vvedenie v jazykovedenie* [Introduction to Linguistics]. Moscow, AspektPress Publ., 1996, 536 p.
17. Selivanova, O.O. *Suchasna lingvistika: naprjami ta problemi* [Modern Linguistics: Trends and Challenges]. Poltava, Dovkillja-K Publ., 2008, 712 p.
18. Skorohod`ko, E.F. *Termin u naukovomu teksti* [The term in the scientific text]. Kyiv, Logos Publ., 2006, 99 p.
19. Stishov, O.A. *Ukrains`ka leksika kincja HH stolittja (na materialy zasobiv masovoi informacii)* [Ukrainian vocabulary of the late twentieth century (based on media)]. Kyiv, KNLU Publ., 2003, 388 p.
20. Superanskaja, A.V., Podol`skaia, N.V., Vasil`ev, a N.V. *Obshhaja terminologija. Voprosy teorii* [Common Terminology. Theory]. Moscow, Knizhnyj dom "LIBROKOM" Publ., 2012, 248 p.
21. Chornovol, G.V. *Novitnja ekonomichna terminologija ta ii stilistichne vzhivannja v suchasnij ukrains`kij movi (na materialy periodichnih vidan`)*. Avtoref. dis. kand. filol. nauk [The latest economic terminology and stylistic use it in modern Ukrainian language (based on periodicals)]. Extended abstract of cand. philol. sci. diss.]. Kyiv, 2004, 23 p.

В статье дается общая характеристика понятия «термин», его новейшая интерпретация на уровне современных языковедческих взглядов. Кроме того, внимание уделяется характеристике наиболее продуктивных способов словообразования терминологической лексики. Подробно анализируется один из морфологических способов словообразования, а именно суффиксальный способ образования экономических терминов. Установлено, что экономические термины образуются преимущественно по образцам производительных словообразовательных моделей, иногда с нарушением законов системной производительности словообразовательных типов. Часть терминов образована по образцу непродуктивных или малопродуктивных типов.

Ключевые слова: термин, экономический термин, способ словообразования, морфологический способ словообразования, суффиксальный способ словообразования, суффиксация, суффикс.

The article provides a general description of the concept of "time", his latest interpretation to modern linguistic views. In addition, attention is paid to the characteristics of the most productive methods of terminological vocabulary word formation. Detailed analysis of one of the morphological methods of word formation, namely the suffix method of formation of economic terms. It was found that the economic terms are formed mainly on samples productive structural word patterns, sometimes in violation of the laws of system performance structural word types. Some terms established on the model of wasteful or unproductive types.

Key words: term, economic term, a way of word formation, morphological derivation way, way suffix derivation, suffixes, suffix.

Одержано 7.11.2016.